

شهرهای ماوراءالنهر غیرمسلمان باقی ماندند. چند دهه بعد که نومسلمانان ایرانی به طور دائم موقعیتی همانند موقعیت مسلمانان عرب به دست آوردند، ایجاد روابط اجتماعی جدید در غرب آسیای میانه به قبول گسترده اسلام از سوی زرتشتیان شهرنشین - به خصوص بازرگانان سغدی - مساعدت کرد. زمینداران کوچک دریافتند که قبول اسلام موجب آن نمی شود که آن‌ها موقعیتی پایین‌تر از اعیان ساکنان عرب پیدا کنند. سپس تجربیات آن‌ها دیگران را ترغیب کرد تا آنکه سرانجام طی سده چهارم مسلمانان ایرانی در حرکتی نمادین به نشانه دگرگونی فراگیر شهر بخارا وارد محله زرتشتیان آن شهر شدند و در آن جامسجی بنا کردند.^{۱۱}

+

زن، اسلام و زرتشتی‌گری

مسئله دیگری که چوکسی به آن پرداخته، تأثیر مسئله خانواده وزن در مسلمان شدن ایرانی‌هاست. وی تلاش می‌کند موشکافانه به این مسئله بپردازد. او در جایی از کتاب خود می‌نویسد:

جنبه‌ای از دین زرتشتی که ممکن است موجب رغبت زنان زرتشتی به طلب مردان مسلمان برای همسری شده باشد، مربوط به قوانین ناظر بر قاعدگی در این دین بود. بر زنان زرتشتی واجب بود که ایام قاعدگی خود را جدا از خانواده و دوستان در اتاق یا ساختمانی بگذرانند که

اعتقادشان نگاه داشت.

او جلوتر هم می‌نویسد: «داستان‌های مربوط به تأثیر پیشگویی‌ها تأیید می‌کند که ناامیدی عمیق باعث سست شدن اعتقاد به دین زرتشتی در میان کسانی شد که پیروزی نظامی اعراب را نشانه الهی نظم جدید اجتماعی و مذهبی پانچامی دانستند.»^۹

+

مسلمان شدن به زور

چوکسی به تنوع انگیزه‌های مسلمان شدن نیز اشاره می‌کند و تا جایی که منابع اجازه می‌دهند به آن‌ها می‌پردازد از نظر او انگیزه‌های گوناگون مسلمان شدن ایرانیان در سده اول عبارتند از: ایمان راستین، آزادی، فشار خارجی، انگیزه مالی و بحران عقیدتی.^{۱۰} درست است که ایرانیان گاهی با خشونت عرب‌ها نیز مواجه شدند، اما اسلام آوردن آن‌ها به زعم چوکسی، حتی در آن جا که مسلمانان خشونت به خرج دادند، به خاطر این خشونت نبود، بلکه بعدها در همین مناطق این وعظ دوره گرد بودند که مردم را به اسلام سوق دادند. او می‌نویسد:

در اوایل سده نهم / اواخر سده دوم که وعظ حنفی مرجئی با سفر از شهری به شهر دیگر در ناحیه ماوراءالنهر در جستجوی نومسلمانان به دلیل شجاعت خود در جلب غیرمسلمانان به اسلام با موفقیت روبه‌رو شدند، جریان شروع به تغییر به نفع اسلام کرد ولی با وجود تلاش‌های دلیرانه آن‌ها بخش‌های بزرگی از جمعیت در

چوکسی تلاش می‌کند تا نقش نگاه‌های آخرالزمانی برای زرتشتیان و نگاه‌های پیشگویانه نزد مسلمانان را در مشروعیت وضعیت جدید پس از فتح، چه برای مسلمانان و چه برای زرتشتیان تبیین کند.